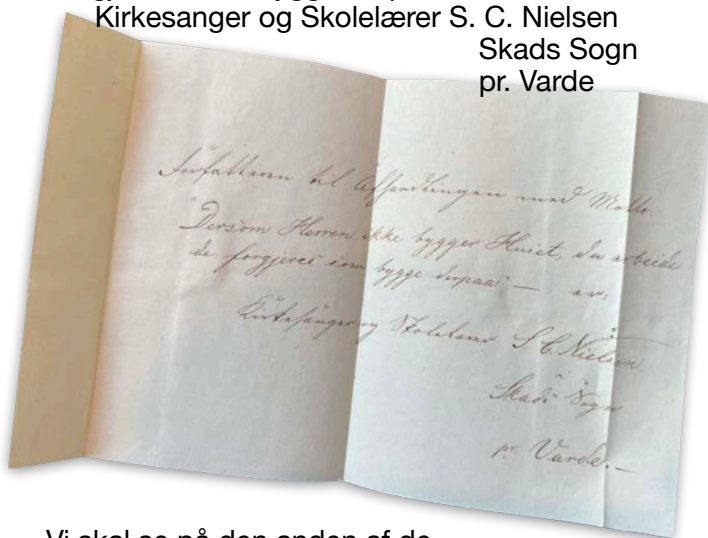

Lærer Nielsen

Forfatteren til afhandlingen med mottoet
"Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejde de
forgjeves, som bygge derpaa" – er:

Kirkesanger og Skolelærer S. C. Nielsen
Skads Sogn
pr. Varde

Fyens Stifts literære Selskab be-
sluttede i sit Møde den 10 Mai d. A. at ud-
sætte følgende Priisopgave:

**Hvilke Forandringer i Borger-
og Almueskolevæsenet ere blev-
ne nødvendige ved de forandrede
Forhold i vort Fædreland, og paa
hvilken Maade bør de iværk-
sættes?**

Den Afhandling, der vinder Prisen, belønnes
med **200 Rbd.** Forfatteren vil faae Valget
imellem at overlade Manuskriptet som Eiendom
til Selskabet, der strax lader det trykke, eller
at beholde det som sin Eiendom med Forplig-
telse til at lade det trykke strax uforandret og
da afgive 100 Exemplarer til Selskabet.

Afhandlingerne indsendes, betegnede med et
Motto og ledsagede af en forsegleet Navnesed-
del, til Selskabets Formand i Odense inden den
1 Januar 1851.

Odense den 10 Mai 1850.

C. Paludan-Müller,
f. T. Formand.

Vi skal se på den anden af de fem indsendte afhandlinger til Fyens Stifts literære Selskabs priskonkurrence i 1850. Den er indsendt af *Simon Christian Nielsen*, lærer på Briksbøl Skole i Skads.

Skads er et sted i min barndom!

Ikke at jeg har personlige erfaringer med byen, men vi boede i Esbjerg, og når vi kørte østpå ad hovedvejen passerede vi først *Andrup* på vores højre- og så *Skads* på vores venstre side, hvorefter der kom en afviser til *Smørpøt*, der vist ikke engang er en by, men blot et stednavn, der hver gang jeg passerede det, fangede min opmærksomhed.

Hvem var lærer Nielsen? Det er ikke meget, der kommer frem, når man søger efter ham på internettet. Et billede af ham fra omkring 1870 og en beskrivelse, som hans barnebarn senere har "meddelt", og som ligger på *Skads Sognearkiv*. Nielsen har imidlertid selv oplyst noget om skolen og hans ansættelse der.

I 1859 udgav lærer *Jens Andersen Bering*¹ fra Skibby i Hornsherred bogen: [Beskrivelser over Landsbyskolens offentlige Lærerebøder](#). Det er et omfattende værk, for Bering har indsamlet oplysninger om cirka 2300 landsbyskoler. Til dette værk har Simon Chr. Nielsen meddelt følgende:

Briksbøll Skole med Biskolen i Smørpøtt. Lærer., S. Chr. Nielsen, 47 Aar., dimitteret. f. Lyngby [ved Grenå] 1834 med 3die Krkt, men 1837 tages 1ste Krkt. Collats² 15/6 1836, Børn i begge Skoler 90, Skoledir. kl., Rgls. 365 Rd. 62 β. Der haves: 6 Td. 3 1/2 Skp. R., 29 Td. B., som Kirkes. 10 Rd. og for de andre kirkel. Forretn. 12 Rd. 64 β., Off. og Acds. 90 Rd., Four. og Brænds. ef. Anordn. Fribolig, ret god, 6 Fag til Læreren, 1/8 M. f. Kirke, 3/4 M. f. Mølle, 2 M. f. Kbst. Jordlod paa 4 Steder, i Alt 8 Td. L., meget god Jord, Htkr. 5 Skp. Der holdes 3 Køer. Anmk. I Biskolen, der er 1/2 M. borte, giver Læreren Underviisning 3 Dage ugentlig i de 5 Sommermaaneder. Den øvrige Tid leies en Person til at lede Underviisningen sammesteds.

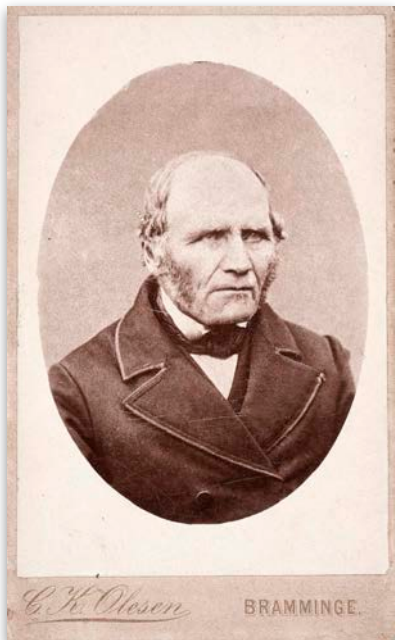
(Bering, 1859, s.225)

Lærer Niensens oplysninger vil for mange være lige så oplysende, som en strikkeopskrift er for mig, men i nyhedsbrevet om Jens Andersen Bering vil jeg komme nærmere ind på dennes undersøgelse. Om lærer Nielsen kan man læse, at hans løn består af flere dele: Pengeløn som lærer og som kirkesanger mm. Derudover er der naturalier i form af fødevarer, fribolig og jordlodder.

Det håndskrevne notat på Skads Sognearkiv (A325) lyder:

¹ Den fjerde af de fem afhandlinger som jeg behandler i denne serie Nyhedsbreve, er indsendt af Jens Andersen Bering. Ham vender jeg altså tilbage til.

² Collats, en af biskoppen udfærdiget skrivelse (til en menighed ell. et skoledistrikts beboere), hvorved et præste- ell. skolelærerembede overdrages en dertil kaldet person.

SIMON CHRISTIAN NIELSEN, CA. 1870
(ESBJERG BYHISTORISKE ARKIV)

Lærer [Simon Christian] Nielsen stammer fra Billundm [f. i Billum 1810, død i Skads Juledag 1891], en bror var lærer i Oksby. Var lærer i Birksbøl i 40 år [1838-78]³. Han skrev mindevers over hver beboer, der døde. Interesserede sig stadig for landbruget; han købte et stykke ind, som sønnen passede. Oprettede brandkasse for Skads med flere herreder, som han var formand for. Var med iblandt folk til deres gilder, opskør,⁴ hvor han holdt tale el. Læste op. Var i øvrigt en sindig og ret ordknap mand, men handlekraftig. Han var meget Gudfrygtig, gjorde tillige et betydningsfuldt arbejde i afholdssagen, var dog ikke fanatiker.

Lærerens løn bestod af naturalier. Blandt andet leverede hele sognet mælk til osteproduktion. Lærerens kone drog en gang om året rundt til forskellige dele af sognet, hvor så de omliggende gårdes koner mødte op med hver med sit kvantum mælk,⁵ som læreren så fragtede med til skolen, hvor man lavede ost af det. Hvad der blev tilovers enten gav man bort eller solgte.

Lærer Nielsen var fanatisk højremand, som de fleste lærere dengang. Nielsen var som degnene dengang en slags sognekonge, både folkelig og åndelig fører og vejleder i praktisk arbejde, landbrug m.m. Da folks lærdom var ret mangelfuld, måtte læreren også her stille sig til rådighed ved hjælp med at forfatte skrivelser til myndighederne, hvilket lærer Nielsen var meget villig til.

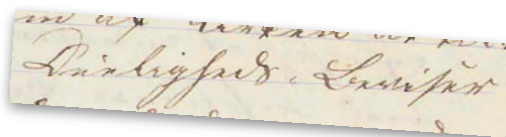
[Efter Meddelelse fra Søren Møller Nielsen, Skads]

Dette dokument og hvad jeg ellers har fundet [om Simon Christian Nielsen](#) kan findes på min hjemmeside.

Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbeide de forgjeves, som bygge derpaa.⁶

Afhandlingen er på 28 håndskrevne sider, hvoraf den første er forside og side 2 en kort "læsevejledning", før selve afhandlingen begynder på side 3.

Vi havde selvfølgelig hele afhandling igennem *Transkribus* for at få hjælp til den gotiske håndskrift, og hjælp var nødvendig af to årsager: For det første var ord som *Stande*, *indet* og *Øieligheds-Beviser*, der blev tilbudt os af *Transkribus* vanskelige at forstå, og så var sætningerne uhyggelig lange. Angående *Øieligheds-Beviser*, så måtte jeg gennemgå samtlige majuskler i teksten, for at finde en der lignede. D i *Dersom* på forsiden gav et match. Men forsiden er skrevet med latinske bogstaver. Ikke desto mindre gav begrebet *Dueligheds-Beviser* god mening.⁷

³ Flere kilder bl.a. på [Esbjerg Byhistoriske Arkiv](#) peger på, at Nielsen først stopper i 1879.

⁴ Høstgilde.

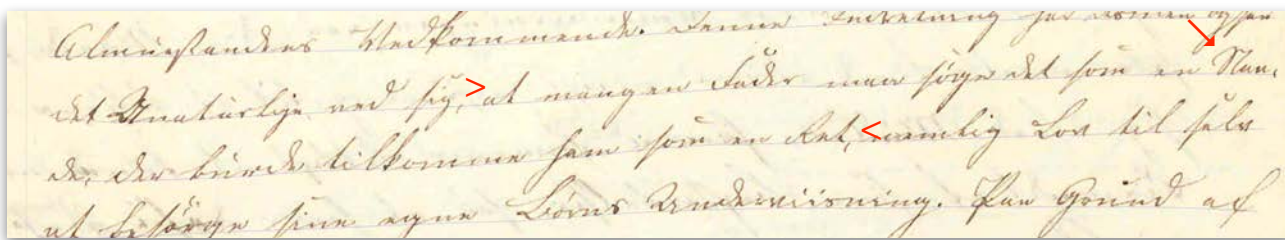
"Efter Høsten giver Landmanden (i Thy) sine Medarbejdere i Høsten et lidet Gæstebud, kaldet Opskiær." [ODS bind 15, 1934](#)

⁵ Tilføjet mellem linjerne med blyant: "Lærerens kone medbragte kaffe og kager, som hun trakterede med til gengæld." Tilføjjelsen ser ud til at være af samme person, som har nedskrevet beskrivelsen.

⁶ Afhandlingens motto er hentet fra Salmernes Bog 127,1. Jeg er i besiddelse af en Bibel fra 1825, hvor fra billedet stammer. Der er tale om 17. oplag af en oversættelse fra 1740. Da næste oversættelse først kommer i 1871, har Nielsen, der lige som så mange af os andre har haft en mængde bibelciter liggende i hukommelsen, enten husket lidt forkert, eller bevidst valgt den bestemte form *Huset*. Mon ikke det er bevidst? Det tror jeg.

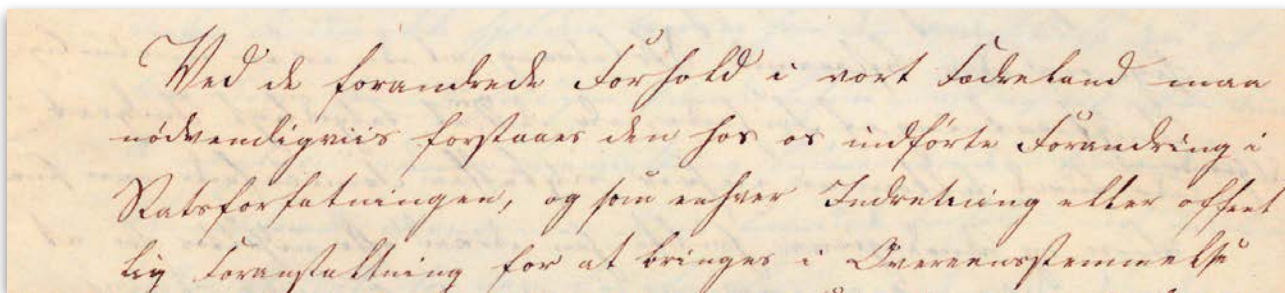
⁷ I dag kan jeg undre mig over, at jeg ikke straks så det D, men når man leder efter noget fremmedartet, så bliver det velkendte åbentbart usynligt.

Lige så vanskeligt var det med ordet *Stande*. »... at mangel Fader maa søge det som en Stande, der burde tilkomme ham som en Ret,«.

Men hvis man nu antager, at *St*, som der faktisk godt kan stå, i virkeligheden er et *N* og at *an* faktisk er *aa* (se billeder herover)⁸, så kan der stå *Naade*, på latin *Gratia*, altså det, som man får gratis og ufortjent, hvilket giver god mening i sammenhængen, »... at mangel Fader maa søge det som en Naade, der burde tilkomme ham som en Ret,«

Angående de uhyggelig lange sætninger, så vil jeg overlade det til den enkelte at bedømme, hvorvidt jeg har ret. Herunder er et udtog af indledningen fra side 3 og 4:

Ved de forandrede Forhold i vort Fædreland maa nødvendigviis forstaaes den hos os indførte Forandring i Statsforfatningen, og som enhver Indretning eller offentlig Foranstaltning for at bringes i Overensstemmelse dermed naturligviis maa være Forandring underkastet, saaledes maa der ogsaa med Hensyn til Borger- og Almue-Skolevæsenet forestaae Forandringer i denne Henseende, at overveie hvilke disse bør være saavel som hvorledes de bedst lade sig iværksætte skal være Gjenstand for nærmere Betragtning og Overvielse i det Følgende:

Dersom Udtrykket eller Benævnelsen Frihed eller fri Forfatning som Man almindeligviis bruger til at betegne den hos os indførte forandrede Statsforfatning med, skal finde nogen virkelig anvendelse paa de bestaaende Forhold og vise sig i Gjærningen, da maa den nødvendig tilstede enhver Statsborger al den Frihed i sin Stilling og i sin Virksomhed som kan bestaae med det Almindeliges bedste, saalænge han ei derved træder andres lovlige Rettigheder for nær. Enhver bestaaende Tvangsforanstaltning og unaturlig Indskrænkning af Friheden, som ei er begrundet i det Almenes tarv samt eller ikke er absolut nødvendig til Haandhævelse af Ret og Orden iblandt borgerne og dog er hindrende for den Enkelte Statsborgers frie Bevægelse i sin Stilling eller hæmmende for hans Lovlige Virksomhed⁹ bør som Følge deraf ophæves. Nu kan Man medrette sige om den bestaaende Skoletvang, at den er en unaturlig Indskrænkning af Friheden, da den gjør et betydeligt Indgreb i det Herredømme der burde tilkomme enhver retskaffen Familiefader over sine børn og Undergivne, hvilke han derved ofte udsættes for at maa leie¹⁰ af det Offentlige.

⁸ Det gotiske håndskriftalfabet er hentet på <https://jane-krause.dk/images/gotiske-bogstaver.jpg>

⁹ Det foranstående er yderst interessant. Forholdet imellem mennesket som individ og statsborger under en fri forfatning. Begrebet "det Almenes tarv" leder tankerne hen på *Almenvilje*, *Almenvelle* og Rousseaus *Samfundspagt*.

¹⁰ Mulkt-systemet, hvor der skulle betales mulkt (bøde) for at holde sine børn hjemme fra skole, opfattes som leje af egne børn hos det offentlige, til det nødvendige arbejde.

Et kolon og tre punktummer – et lixtal på 98! Ikke underligt, at man bliver lidt træt af at læse Simon Niensens tekst. Helt simpelt kan det imidlertid ikke skrives, for det er komplicerede- og i 1850 helt nye forhold Nielsen må tage stilling til. Man har som statsborger, frihed og rettigheder, samtidig med at standssamfundets regler stadig gælder for almuen, der ikke har frihed til at råde over deres egne børns arbejdskraft, hvorfor de *maa leie [dem] af det Offentlige*, når deres arbejdskraft er nødvendig.¹¹ Det er en vanskelig problematik at beskrive og vanskeligt at finde løsninger på. Og det er jo det, Nielsen prøver at forklare, nemlig: *Hvilke Forandringer i Borger- og Almue-Skolevæsenet [der] ere blevne nødvendige ved de forandrede Forhold i vort Fædreland og paa hvilken Maade [de] bør ... iværksættes!*

Det ser ud til, at Nielsen hen over de næste ni sider prøver at skrive sig igennem problematikkerne, indtil han på side 12 nærmest starter forfra. Denne gang med udgangspunkt i en systematik. Han skriver:

De Forandringer i Borger- og Almue-Skolevæsenet, som ved de forandrede Forhold i vort Fædreland saaledes maa ansees for at være blevne nødvendige, ere i henhold til det Foranførte følgende:

- I. Ophævelse af den bestaaende Skoletvang.
 - II. Indførelse af en større Underviisnings-Frihed for Lærerne.
 - III. En mere hensigtsmæssig Ordning af Skolevæsenets Bestyrelse og Tilsyn.
 - IV. Forening af Kaldsretten til Skolelærer-Embederne.
 - V. En paa en højere Oplysningsgrad for Almuen beregnet Ordning af Skolevæsenet.
 - VI. En ligeligere og mere billig Fordeling af bidraget eller Udgivterne til Skolevæsenet.
- Paa hvilken Maade disse Forandringer helst formenes at burde vorde iværksatte, skal nu være Gjenstand for Overveielse i det Følgende.

Niensens tekst er lang, så læsere med hang til lange sætninger henvises til [den fulde tekst](#) på min hjemmeside, men hovedpunkterne er følgende:

I: Nielsen mener, at skoletvangen bør ophøre, hvilket vil indebære en styrkelse af forældreretten, således at forældre får ret til selv at sørge for deres børns skolegang. Argumentet er, at tvang er i modstrid med frihedstankerne, og at det alligevel ikke har været muligt med trusler og bøder at gennemtvange skoletvangen. Hvad Nielsen ikke nævner, er, at der allerede i den eksisterende lovgivning er en åbning for forældreretten. I § 18 står:

Forpligtelsen til at lade Børn eller Tyende søge Almueskolerne, bortfalder for dem, som ved en Student, seminaristisk oplært Skolelærer eller paa anden Maade saaledes drage Omsorg for deres Børns, Myndlingers eller Tyendes Underviisning, at Amtsskoleledningen efter indhentet Oplysning fra Sognecommissionen finder anden Skolegang for disse ufornöden. (Almueskoleloven, 1814)

Da man i 1814 skrev dette ind i loven blev det gjort af hensyn til velhavende gårdejere og andre på landet, der ønskede en bedre undervisning til deres børn; men dette er ikke specificeret i loven. Nielsen har åbenbart ikke været opmærksom på denne paragraf, som **Knud Knudsen** i Forballum benyttede, da han i 1838 ansatte Christen Kold som lærer for sine børn, og som **Jens og Ane Jensen** i Trunderup (Frederiksen, 1885 s. 46) benytter for at undgå at sende deres børn i den offentlige skole, og det næsten samtidig med, at Nielsen sidder og skriver i Skads.

II: Frihed under ansvar! Nielsen skriver:

Hvad Lære[r]friheden angaaer, da formens denne bedst at kunne lade sig iværksætte derved, at det overlades enhver Lærer at træffe Overenskomst med Skolens nærmeste angaaende Ordningen og Anskaffelsen af de Læremidler, der maatte ansees nødvendige for Underviisningen i den ham anbetroede Skole, hvorimod Underviisningens ledelse i Skolen ganske maatte være ham selv overladt.

¹¹ Lige så absurd det lyder for os, at almueens børn måtte blive hjemme fra skole for at arbejde, lige så absurd var det for almuebonden, ikke at kunne få sine børns nødvendige hjælp, fordi skolen forlangte børnenes tilstedeværelse der. Men tvang virker ikke! Seminarieforstanderen i Ranum, L. Chr. Müller, skriver i Dansk Kirketidende, 24, juni 1849:

Og nu skal jeg ikke trætte min Læsers Taalmodighed længere, men slutte med en simpel, men, som jeg er vis paa, sand Bemærkning mod den vigtigste Indvending imod Skoletvangens Ophævelse. Man paastaaer, at saafremt ikke Forældrene nødtes at sende deres Børn i Skolen, vilde mange Børn ikke lære det Mindste. Jeg indrømmer det, men giver mit Ord paa, at det Samme er Tilfældet nu.

Skoletvangen sikrer ikke almueens oplysning, kun dens afsky for skolen og dens repræsentant – læreren. Oplysning må tænkes anderledes.

En sådan frihed kræver, at læreren lever op til sit ansvar, hvorfor enhver forældre og tilsynsmyndighed til enhver tid skal kunne overvære undervisningen og efterfølgende, om nødvendigt, rådgive læreren. I tilfælde af velbegrundede klager, skulle læreren rette sig efter henstillinger. Ske-te der ingen forbedringer, ville det i sidste ende kunne medføre »hans Embedes Fortabelse«.

Men mangler der ikke noget? Læreren og skolens nærmeste træffer valg angående *anskaffelse* at læremidler - men ikke et ord om *bortskaffelse* af læremidler! Vil han ikke, eller tør han i denne sammenhæng ikke, nævne det spørgsmål, der er lige så gennemgående i debatten som skoletvangen; spørgsmålet om **Balles lærebog**, spørgsmålet om autoriserede lærebøger?

III: Om skolevæsenets ledelse:

Almueskole- eller Underviisnings-Væsenets øverste Tilsyn og Bestyrelse maa naturligvis blive Ministeriet for Kirke- og Underviisnings-Væsenet; men for at denne Overbestyrelse kunde sættes istand til at skjænke Sagen tilbørlig Opmærksomhed og at lede den med Indsigt og tilbørligen varetage de rette Vedkommendes sande Tarv maatte det ansees for nødvendigt, at der under dette Ministerium oprettedes et eget Departement for Almueunderviisnings-Væsenet, i hvis Spidse, der maatte sættes en Mand af anerkjendt Dygtighed med tilbørlig Indsigt og Erfaring i disse forhold.

Det er nødvendigt med et særskilt departement med faglig indsigt! Herudover finder Nielsen, at der bør være en klar ledelsesstruktur, med »Kredsunderviisnings-Bestyrelse i ethvert af de nuværende Amter eller Provstier sammensat af en af Regjeringen beskikket Underviisnings-Inspecteur, hvem tilsynet med den egentlige Underviisning burde tilkomme« og to lokalt valgte medlemmer!

IV: »Forening af Kaldsretten til Skolelærer-Embederne«, kalder Nielsen sit fjerde punkt. Altså en ensartet ansøgnings- og ansættelsesprocedure, der skal eliminere tilfældighed og fjerne særlige hævdvundne kaldsrettigheder ved ansættelse af lærere. Alle ledige embeder skal af ministeriet opslås i et dertil autoriseret blad og ansøgning indsendes til den ansættende myndighed (den foreslåede Kredsunderviisnings Bestyrelsen), der udvælger 3, hvoraf kommunen så peger på en.

V: Med det femte punkt er Nielsen så kommet til det væsentlige; **hvordan organisere skolen, så den fremmer en højere oplysningsgrad for almuen?** Der er masser af uhensigtsmæssige forhold, der bør ændres: Skoletvang, skoledistrikternes inddeling der bevirker, at nogle steder søger mange børn af forskellig alder skolen samtidig, mens man i tyndt befolkede egne må have læreren til at betjene flere skoler samtidig.

Nielsen peger på nogle muligheder for at afhjælpe problemerne: Oprettelse af to skolestuer, så eleverne kan opdeles efter alder, hvorfor der også, i hvert fald på nogle tider af året, bør være to lærere. Skoledistrikterne bør afspejle befolkningsfordelingen og ikke blot følge gamle sognegrænser. Lærernes løn, der på ingen måde afspejler værdighed ved embedet. Og endelig, som også Poul Palmer forestillede sig, tanken om undervisning for ungdommen, at »... overlade Skolen een dag ugentlig til Afbenyttelse for dem, der i en modnere Alder maatte føle Trang til at søge deres i Barndommen erhvervede Kundskaber udvidede og forøgede.«¹²

VI: De sidste fem sider i afhandlingen omhandler udgifterne til skolevæsenet, og her vil jeg kun fremhæve to forslag.

- Lærers løn, der aftales lokalt og for en stor dels vedkommende består af naturalier, kunne omregnes til kontanter, indbetales til en fælles landsdækkende kasse, der så udbetaler en ensartet løn hvert kvartal eller halvårligt. Og ...
- » De forandrede Forhold i vort Fædreland formenes ... at ville føre det med sig, at Kirkens ligesaavel som Statens Embedsmænd ville blive satte paa fast Gage, og de Jordeiendomme, hvoraf Geistligheden hidindtil have været i Besiddelse, derved blive disponible« ... og vil kunne tillægges skolelodderne.

Hvorledes blev Nielsens afhandling så bedømt? I *Committee-Betænkningen* kan vi læse:

No 2 "Dersom Herren ikke bygger Huset o.s.v"

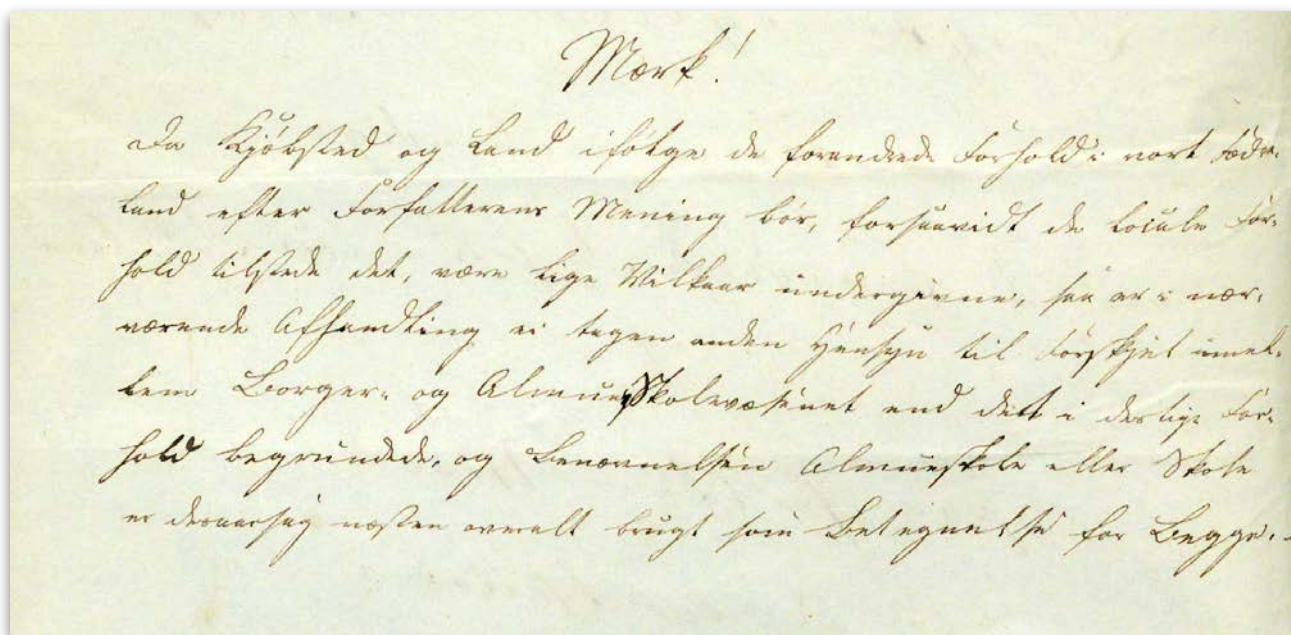
¹² Den slags undervisning og møder blev hurtigt udbredt i friskolekredse. Fra Trunderup Friskole beskrives dette 1860'erne:

Imens skolen var i Jens Hansens gård, begyndte Juler at holde aftenskole og aftenmøder med den voksne ungdom. Dels underviste han i kundskabsfagene et mindre antal, dels samlede han hele kredsens ungdom til fællesmøder med sang, fortælling og oplæsning, særlig blev lørdag-aftnerne anvendt til fællesmøder. (Frederiksen, 1885, s.54)

Da vi kom til Sydbyn 1987 var der stadig månedlige læseaftner for skolekredsens medlemmer. Det var nu kun de gamle der kom til disse møder - dem, der var lige så gamle, som vi er nu.

Afhandlingen gaaer noget mere ind paa Sagen end No.1, der findes adskillige gode Vink til en forbedret Skoleindretning, men den giver i sin Helhed intet Resultat. Selve Afhandlingen er eensidig, Sproget knudret, Tankegangen tung, uden Fuldstændighed og Grundighed. Heller ikke dette Arbejde kan, efter Committeens Mening, komme i Betragtning.

Både Poul Palmer og Simon Christian Nielsen var lærere, der havde års erfaring i almueskolen. De så, at skolens betydning for opbygningen af det nye samfund, som *de forandrede Forhold i vort Fædreland* medførte, kunne blive afgørende for den landbefolkning, der nu skulle løftes ud af almuetilstanden. Desværre formåede de ikke at gøre deres erfaringer og visioner begribelige for borgerskabets repræsentanter i det litterære selskab. Lærer Nielsen havde ellers et enkelt sted gjort sin vision klar – nemlig i den korte "læsevejledning" på side to:

Mærk!

Da Kjøbstad og Land ifølge de forandrede Forhold i vort Fædreland efter Forfatterens Mening bør, forsaavidt de locale Forhold tilstede det, være lige Vilkaar undergivne, saa er i nærværende Afhandling ei tagen anden Hensyn til Forskjel imellem Borger- og Almue-Skolevæsenet end det i deslige Forhold begrundede, og benævnelsen Almueskole eller Skole er desaaarsag næsten overalt brugt som Betegnelse for Begge.

Referencer

Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark, 29. juli 1814 (1814). <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/anordning-for-almue-skolevaesenet-paa-landet-i-danmark-af-29-juli-1814/#ankertop>

Bering, J. A. (1859). *Beskrivelser over Landsbyskolens offentlige Lærerembeder*. G. E. C. Gad. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/130020840820.pdf>

Frederiksen, L. (1885). *Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende år: Historisk fremstillet*. Milo.

Carsten Oxenvad, januar 2025